

RISTO OIKARINEN

PIISPA

Helsingissä Kustannusosakeyhtiö Otava

© 2021 Risto Oikarinen ja Kustannusosakeyhtiö Otava

Teoksen kirjoittamista ovat taloudellisesti tukeneet:
Taiteen edistämiskeskus, Suomen Kulttuurirahaston keskusrahasto
ja Kainuun rahasto, Otavan kirjasaatiö

Raamattusitaatit: Raamattu 1992 ja 1933/38, sekä Biblia 1776.

Virsisitaatit: *Siionin virret ja Halullisten sielujen hengelliset laulut*
sekä *Siionin virret ja Hengelliset laulut*

- s. 40 Meryl Streep -sitaatti Päivi Salmesvuoren artikkelista ”Nainen ja johtajuus kristinuskon historiassa – lyhyt oppimäärä”
- s. 49 lainaus Arto Mellerin runosta *Salome (Johannes Kastajan tango)*
- s. 55 lainaus Pentti Saarikosken yksityiseen vieraskirjaan kirjoittamasta runosta (Pentti Saarikoski: *Runot*, toim. Mikko Aarne)
- s. 74 lainaukset Mechthild Magdeburgilaisen runosta, suom. Meri Heinonen artikkelissaan ”Naismystikot ja sukupuolen ongelma”
- s. 109 lainaus Torquato Tasson runoelmasta *Vapautettu Jerusalem*, suom. Elina Vaara
- s. 157 lainaus Aleksis Kiven romaanista *Seitsemän veljestä*
- s. 160 lainaus Sakari Topeliuksen runosta *Varpunen jouluaamuna*, suom. Konrad Aleksis Hougberg

ISBN 978-951-1-32520-8

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2021

God's only power is the power of love.

– D. Z. Phillips

*Herra, avaa minun huuleni,
niin suuni julistaa sinun kunniaasi.*

Mieleeni tuli psalmi viisikymmentäyksi, kun hammaslääkäri kehotti minua avaamaan ja sulkemaan ja vielä kerran avaamaan suuni. Lonks lonks lonks, hän sanoi ja jatkoi, että leukaniveleni lonksuivat ja olin purrut poskien sisäpinnat rikki. Hampaiden pinnoilla näkyi myös selviä kulumia. Nämä kaikki olivat merkkejä bruksismista, siitä että narskutelin öisin hampaita. Hän ehdotti minulle purentakiskoja. Kiskot olisivat henkilökohtaiset hammassuojani, samankaltaiset kuin ne, joita jääkiekkoilijoiden näki jäytävän kaukalossa. Ne pantiin suuhun illalla ennen nukkumaanmenoa ja tuntuivat aluksi oudoilta, mutta niihin tottuisi nopeasti, hammaslääkäri sanoi ja lisäsi purentakiskojen voivan auttaa myös tinnitukseen, josta olin myöntänyt kärsiväni.

Nousin hitaasti istumaan hammaslääkärintuolin reunalle ja siitä jaloilleni. Varovaisuudesta huolimatta tunsin huimausta, jota säesti omituinen hurina korvissa. Otin tukea pöydänkulmasta. Hurina lakkasi – se oli onneksi lähtenyt hammashoitajan tulostimesta. Pöydän takana ikkunalaudalla seisoi pieni radio, joka soitti vaimeasti joulumusiikkia.

Hoitaja tarttui tulostimen sylkäsämään paperiin ja polkasi tuolillaan eteeni. Monisteeseen oli koottu erilaisia purentalihasten rentoutusharjoituksia. Hammaslääkäri kehotti kokeilemaan ainakin pullonkorkkivenytystä, joka löytyi paperin lopusta. Venytys oli yksinkertainen ja helppo muistaa: viinipullonkorkki asetettiin ennen nukkumaanmenoa etuhampaiden väliin ja pidettiin siinä pystyssä kymmenen minuuttia. Siitä olivat monet kaltaiseni hampaidenkiristelijät saaneet ensiapua.

Hammaslääkärin vastaanoton jälkeen minun teki koko lopputyöpäivän mieli punaviiniä. Taivas tummui tuomiokapitulun ylimmän kerroksen ikkunan takana. Ruttopuiston yllä purjehti täysikuu. Piispan kulmahuoneen ikkunat antoivat luoteeseen Bulevardille ja koilliseen, josta avautui näkymä Vanhalle kirkolle ja sitä ympäröivään Ruttopuistoon. Entinen hautausmaa oli kesäisin suosittu piknik-paikka. Nyt sen nurmen oli vallannut lumi.

Edessä olisi vielä päivän viimeinen työvelvollisuus. Kirkko ja Helsingin yliopiston systemaattisen teologian laitos järjestivät yhdessä teologiaa popularisoivan *adventtiajan spirituaalisen symposiumin*. Tilaisuus järjestettiin yliopiston uudessa Tiedekulma-ravintolassa, korttelin päässä Aleksanterinkadulta, ja olin luvannut osallistua perjantai-illan päätävään paneelikeskusteluun. En halunnut lähteä sinne hetkeäkään liian aikaisin.

Nojauduin kämmenillä ikkunalautaan ja tarkkailin tai-

vasta Vanhan kirkon yllä. Kun pimeä vielä sakenisi, sinne syttyisivät Otavan kirkkaimmat tähdet, Dubhe ja Merak, jotka viittoivat kohti valosaasteen peittämää pohjantähteä.

Vilkaisin kelloa, vedin syvään henkeä ja näin mielessäni, miten paneelikeskustelun jälkeen, kotiin piispalaan päästyäni, kävelisin ulkovaatteet päällä keittiöön, avaisin viinipullon, kaataisin lasin piripintaan ja kumoaisin sen siltä seisomalta kurkkuuni. Sitten riisuutuisin ja sukeltaisin pyjamaan, kaataisin toisen lasin ja siemailisin sen kaikessa rauhassa nojatuolissa. Kolmas lasillinen jäisi puolilleen pöydälle saateltuaan minut ensin unen suloiselle veräjälle.

Kun piispanurani alussa, yhdeksänkymmentäluvulla, olin katsellut tätä samaista näkymää, olin voinut kohottaa tunnelmaani ajatteleamalla, että lähestulkoon jokainen sielu, jonka alhaalla näin, oli minun lampaani – että käytännössä kaikki nuo ihmiset Bulevardilla ja Ruttopuistossa kuuluivat laumaani, Suomen luterilaiseen kirkkoon. Olin heidän kaikkien paimen, paria satunnaista pakanaa, muslimia ja helluntailaista lukuun ottamatta. Mutta enää en voinut niin ajatella. En todellakaan. Parissa kolmessa vuosikymmenessä laumani oli kutistunut kutistumistaan, nykyään hädin tuskin puolet helsinkiläisistä kuului kirkkoon. Ja käyrä jatkoi laskuaan. Paavali kirjoitti, että kirkko oli Kristuksen ruumis, jonka jäseniä uskovat olivat. Mutta kenties kirkko olikin Frankensteinin hirviö, väkivaltaisesti kasaan kursittu jättimäinen epäsikiö, joka vihasi itseään ja heittäytyisi lopulta mereen.

Minä en ollut koskaan uskonut Jumalaan. En uskonut lapsena, enkä uskonut nyt.

Lapsuuden kodissani rukoiltiin jatkuvasti. Ei ollut niinpientä surua tai vähäpätöistä iloa, etteikö sitä olisi kannattanut pukea päivän mittaan sanoiksi Jumalalle.

Perheeni kuului rukoilevaisiin, Suomen luterilaisen kirkon vanhimpaan herätysliikkeeseen. Meillä luettiin Bibliaa, 1700-luvun raamatunkäännöstä, ja veisattiin alkuperäisillä sävelillä ja suomennoksilla Vanhaa virsikirjaa sekä Siionin virsiä ja Halullisten sielujen hengellisiä lauluja. Rukoilevaiset haistoivat palaneen käryn kaikissa uudistuksissa. Olipa kyse uusista virsistä, vihkikaavoista tai sukupuolirooleista, ne eksyttivät ihmisiä uskon muuttumattomien aarteiden ääreltä milloin minkäkin muotikotkotuksen pauloihin. Mitä vanhempaa, sitä aidompaa. Aikaa ei pitänyt seurata, vaan Jeesusta. Äiti ja isä samastuivat alkukristittyihin, ja niinpä esimerkiksi katoliset ja idän ortodoksit edustivat vanhempaa kristinuskoa vain näennäisesti. Sitä paitsi ne elivät maallisen mammonan ja koreiden muotomenojensa harhassa.

Äidin ja isän vakaumusta oli värittänyt pietistinen vaatimus tosiuskovaisuudesta, joka oli ihan muuta kuin tapakristillisuus. Vielä 1700-luvun alkupuolella pietismi oli ollut Suomessa etelän yläluokan pienten piirien harrastus, ja ellen nyt väärin muistanut, se oli tuotu tuliaisina Siperian vankeudesta palanneilta upseereilta. Tämä asetelma mullistui vuonna 1756, kun parikymppinen piika Liisa Eerikintytär näki helvetinäyn. Liisan kokemus oli kuin pietistinen alku-

räjähdys, joka laajeni talosta ja kylästä toiseen niin että hurmosten aallot pyyhkivät yli sadan vuoden ajan halki Suomen etelästä pohjoiseen, aallot nousivat, laskivat ja taas nousivat, ja kun hengellinen herätys vihdoin asettui, se oli jättänyt maisemaan pysyvän jäljen.

Katselin Ruttopuiston yllä kumottavaa kuuta ja kuvittelin mielessäni sen lokakuun päivän, kun Liisa Eerikintytär oli nähnyt helvetin. Hän oli tuttuun tapaansa kaitsemassa karjaa Santtion kylän metsissä nykyisen Uudenkaupungin alueella. Valonsäteet siilautuivat syksyn hallaöiden kirkastamien puiden lomasta. Kun lehmät olivat asettuneet makuulle märehtimään, Liisa kääri auki eväsnyytin ja otti sieltä esille kirjan nimeltä *Totisen kääntymisen harjoitus*. Sen oli kirjoittanut englantilainen puritaanipastori Arthur Dent.

Vuodenaikaan nähden Santtiossa oli lämmintä. Liisa teki olonsa mukavaksi ja avasi kirjan suloisen raukeuden vallassa lainkaan aavistamatta, että pian hänen lukukokemuksestaan saisi alkunsa uusi hengellinen ekosysteemi, kuin hurmosmetsä, jonka latvoihin suomalaiset kiipeäisivät yksi toisensa perässä huojumaan.

Suljin silmät. Kuun jälkikuva hehkui pimeydessä kipinöiden keskellä. Painelin ja nipistelin silmäkulmia, ja kuvittelin Liisa Eerikintyttären istumassa metsämättäällä ja tavaamassa sanoja, joilla pastori Dent oli maalannut helvetin kauhut kirjansa sivuille. Karmivat kuvat kääriytyivät hitaasti auki Liisan tajunnassa, hän voihkaisi ja pudotti kirjan käsistään, jolloin utelias lehmä alkoi lähestyä paimentyttöä. Sarvipää

hörähti, heilautti päätään ja nuolaisi pitkällä vaaleanpunaisella kielellä niskaansa, ja Liisa, niin kerrotaan, näki elävän helvettinäyn, kenties sellaisen, minä ajattelin, jossa hänen edessään hönkivä nauta kasvoi jättimäiseksi ja sen vaaleanpunainen kieli limaiseksi liukumäeksi, jota pitkin kaikki kylän syntisäkit, kaikki huorintekijät, pelimannit, juomarit ja muut kiitivät hänen kanssaan alas löyhkäävään pätsiin.

Synninhätä oli vallannut Liisan. Hän oli kauhistanut uteliaan lehmän katsetta, se näytti vihan Jumalan katseelta, ja hän oli perääntynyt maata pitkin neljällä raajalla niin kuin rapu tai hämähäkki, tai ei ollenkaan niin, vaan paljon kömpelömmiin ja hurjemmin, hän oli perääntynyt Jumalan vihan edessä kuin rikossarjan tyttönen, joka metsän keskellä raiskaajamurhaajaa paetessaan kompastui ja perääntyi vielä muutaman epätoivoisen metrin maata pitkin kunnes Liisan selkä osui puuhun ja hän likistyi sitä vasten, ja samassa puu oli alkanut resonoida ylimaallisen matalaa taajuutta, joka oli siirtynyt Liisan krooppaan, ja nyt oli helppo kuvitella paimentttö oksentamassa mekolleen ja itkemässä ja pyyhkimässä suutaan molempiin kämmeniin ja kämmeniä maahan. Liisa painoi takaraivonsa kiinni puun runkoon niin että leuka jäi koholle ja anoi armoa ja näki kyynelten läpi tuuhean lehtimetsän, lokakuun raa'asta valosta säteitä siilaavan oksiston, valon, joka lähti Jumalan luota, halkaisi ilmakehät, lävisti kaikessa rauhassa märehatineet lehmät ja Liisan sotkuisen rinnan ja tunkeutui syvälle maan poveen.

Avasin silmät, liikutin leukoja varovasti puolelta toiselle

ja pyörittelin hartioita. Tihrustin kelloa. Voisin vielä hetken viivytellä lähtöä yliopistolle.

Katselin lumen kuorruttamia Ruttopuiston puita ja niiden yllä hohtavaa kuuta jota pakkaspilvien riekaleet ohimennessään kiillottivat ja ajattelin, että kenties Liisan poikkeustilaan joutunut 1700-luvun varsinaissuomalaisen piikatytön tajunta, joka oli aikakausien murroksessa käynyt ahtaaksi ja paineiseksi, muistutti merihätään joutunutta purtta. Sen ruumaan ryöppyi mustaa vettä. Tuuliajolla seilaavan tajunnan alimmat kerrokset pumpppasivat kauhukuvia ylös tietoisuuden piiriin niin että Liisa kuvitteli puiden oksistoista siilautuneet valonsäteet Herran taivaallisen tempelin urkupilleiksi, ja kenties Liisa myös alkoi kuulla harhoja, hän kuuli taivaallisten urkujen säestävän enkelikuoroa, joka lauloi että *Liisa, Liisa, tee tässä ja nyt parannus ja usko Jeesukseen pelastajanasi tai muuten sinut syöstään tulimereen*, ja vielä niin, että *Liisa, Liisa, riennä heti kertomaan kaikille kylän naisille nämä samat akuutit sanat*, ja voi hyvin olla, että urkujen ja enkelikuoron pauhatessa Liisa näki taas jättimäisen lehmänpään edessään ja itsensä liukumassa kyläläisten mukana sen limakieltä pitkin alas helvetin nieluun, jolloin hän pomppasi ylös ja lähti pakokauhun vallassa juoksemaan pois metsästä ja hylkäsi lehmät niille sijoilleen. Ja niin hengellinen hurmos alkoi kiihtyen laajeta, ensin naisten keskuudessa, sitten yhä laajemmin, ja tuppisuinen rahvas sai äänen, jolla se huusi rakkauden nälkänsä niin kuin lintupesue emoaan.

Raitiovaunusta purkautuneet matkustajat liukastelivat Bulevardin jalkakäytävillä. Lilli koputti huoneeni oveen ja sanoi sen läpi, että muistinhan paneelin yliopistolla. Ynähdin hänelle elonmerkin. Ihastelin täysikuuta, jolle oli muodostumassa harvinaisen komea 22 asteen halorengas. Ei, ei sittenkään. Kun hieraisin silmiäni, ilmiö katosi.

Lapsuuteni rukoilevaisseuroissa palattiin mielellään Liisa Eerikintyttären kokemukseen Santtion metsissä. Muistan erään seurapuhujan fabuloineen, miten Liisa oli viestin vietyään langennut polvilleen kylänraitille ja puhjennut kyyneliin, onnenkyyneliin. Liisa oli nähnyt Jumalan vihan ja kääntynyt, ja nyt Kristus nosti hänet syliinsä. Hänen poskillaan vierineet kyyneleet olivat armon hunajaa, jota paratiisin mehiläiset valmistivat elämän puun kukkasista.

Seurapuhuja sanoi, että Liisan perässä synninhätään heränneet kyläläiset olivat ensimmäisiä rukoilevaisia. Luin opiskeluaikana kirkkohistorian tenttikirjasta, että herätysliikkeen varsinainen synty olisi kuitenkin ajoitettava Liisan alkuräjähdyestä myöhäisempään, 1800-luvun alkupuolella koettuun Eurajoen hyppyherätykseen, jonka vaikutuksesta Honkilahden kappeliin kokoontuneet seurakuntalaiset olivat vaipuneet joukkoekstaasiin. Mutta ehkei kumpikaan ajoitus ollut väärä, vaan Eurajoen hyppyherätys oli ollut yksi Liisa Eerikintyttären myrskystä alkunsa saanut ja kymmeniä vuosia sopivaa iskupaikkaa etsinyt salamanhaara, joka löysi lopulta maalinsa Honkilahden kappelista. Silloin siellä löyti herätyksen vimmasta käsiä voimalla yhteen, hypäh-

deltiin, tanssittiin piirissä ja pareittain kaikki kaikkien kanssa ja veisattiin hurjalla tempolla, prestissimo, Siionin virsiä ja Halullisten sielujen hengellisiä lauluja.

Varhaisen rukoilevaisuuden uskonnonharjoitus oli eräänlaista spirituaalista intervallitreeniä ja sillä tavalla bipolaarista, että välillä hurmoskokouksissa hypittiin ja tanssittiin käsi kädessä ja kiljahdeltiin taivaaseen pääsemisen riemusta, ja hetken päästä, hyppäämisestä hiestyneinä, tekeydyttiin mahdollisimman pieniksi, painauduttiin vatsalleen seura-tuvan lattialle niin littanaksi kuin suinkin päästiin ja rukoil-tiin surkeana kasvot käsiin haudattuina armoa, kunnes pulsin tasaannuttua oli tullut taas aika nousta pystyyn ja veisata ja panna kroppa täysillä likoon.

Mutta siinä kuusikymmentäluvun rukoilevaisuudessa, johon lapsena Nakkilassa kasvoin, ei enää ollut jäljellä kuin rippeitä liikkeen alkuaikojen ekstaattisuudesta. Lapsuudes-sani veisattiin takapuoli visusti penkissä, kuunneltiin seura-puheita päät painuksissa ja laskeuduttiin tukevasti polvilleen rukoilemaan. Siksi tästä vakaan rauhallisesta status quosta poikenneet kohtaukset jäivät elävästi mieleeni.

Muistan miten kerran eräs Porista saapunut hienonpuo-leinen rouva laskeutui seurueineen vatsalleen rukoilemaan ja paukutteli voimalla polviaan seuratuvaan lattialautoja vasten, ja tuo Eurajoen hyppyherätyksen hurmoksen kanssa flirttai-leva jymistely tarttui muutamaan hänen ympärillään maan-neeseen porilaiseen. Yksitellen he kaikki yhtyivät polvien paukutteluun ja vaipuivat arkaaiseen rytmiekstaasiin.

Toisessa hurmosmuistossa eräs sikatilan emäntä lähti vahvasti armovaikutuksen alaisena ryömimään seuratuvan tuolien alta ja ihmisten jalkojen väleistä kimittäen samalla hurjalla accelerandolla jotakin *abtaasta portista*. Ryömittyyään itsensä finaaliin hän kellahti kyljelleen keskelle lattiaa ja alkoi röhkiä niin kuin emakko ja repiä auki mekkoaan – myöhemmin tutkimuskysymyksiä etsiessäni opin, että ilmiötä kutsuttiin zooantropiaksi –, jolloin muu naisväki, minun äitini mukaan lukien, riensi näköesteeksi rouvan ympärille. Tajunsa menettäneen sikatilan emännän jalat nostettiin ylös ja naiset tuulettivat hänen kasvojaan virsikirjoilla.

Mutta näihin pariin muistoon se Liisa Eerikintyttären ja Eurajoen hyppyherätyksen ekstaattinen perintö minun lapsuudessani sitten jäikin. Rukoilevaiset pastorit olivat alkaneet opettaa, että uudet hurmokset olivat lähtöisin ihmisestä, hänen pyyteistään, hänen itsekkäistä nautinnon, päänsekoittamisen ja huomionkipeyden tarpeistaan eivätkä Pyhästä Hengestä niin kuin vanhoina hyvinä aikoina. Orastavat ekstaasin liekit tukahdutettiin epäraittiina hengellisyytenä – enää hurmostila ei ollutkaan Jumalalta saatua armolahjaa ja pelastustietoa vaan omatekoista tunnepornoa, johon sielut olivat ensin vaarassa addiktoitua ja sitten turtua, tämän jälkeen vielä ahdistua omaa turtumistaan, ja lopulta he olivat alttiita hylkäämään koko uskonnon ja pahimmassa tapauksessa maanpäällisen elämänsä oman käden kautta.

Parissa sadassa vuodessa rukoilevaisuuden teologinen heiluri oli heilahtanut matriarkaattista patriarkaattiin, tuonpuo-

leisesta tämänpuoleiseen, pirskahtelevasta hiilihapottomaan, taivaallisen hääilon hehkuttamisesta jokapäiväisen ristin tien kulkemiseen, ikävöivään uskoon ja eettiseen kilvoitteluun, minkä merkiksi naiset alkoivat käyttää mustia huiveja ja miehet kasvattivat pitkät parrat. He arvelivat, että sellainen Jeesukselle oli kasvanut erämaassa. Vähitellen myös näiden nöyryyttä, kärsivällisyyttä ja jatkuvan vaivan alla olemista symboloivien tunnuksien annettiin unohtua, eikä minun lapsuudessani huiveja saatikka pitkiä liehupartoja näkynyt enää muilla kuin vanhimmilla mummoilla ja papoilla ja parilla kaikkein tuimimmista nuorista.

Lilli koputti taas oveen. Sanoin hänelle, että menisin yliopistolle taksilla ja tilaisin sen kohtapuoliin itse.

Lumi pölysi ikkunan takana kun varikset sukelsivat yhdestä vaahterasta toiseen. Pilvenriekaleet olivat kaikonneet kuun edestä. Se oli pieni ja kalpea, kuin nappi Jumalan otsassa. Pakkanen taisi kiristyä iltaa kohti.

Tuomiokapitulia vastapäätä olevan Argentiinan suurlähetystön ovista ilmestyi Bulevardille lyhyenlöntä pukumies ilman päällystakkia. Hän sytytti tupakan, nosteli itseään varpaiden varaan ja tähysti eri suuntiin.

En näe täällä Jumalaa, niin Juri Gagarinin kerrottiin sanoneen. Olin askarrellut pikkutyttönä Jurista paperinukken. Tein sille Laika-koiran matkakumppaniksi tähtiin. Äiti ja isä eivät kuitenkaan suvainneet uusia leikkikavereitani – Gagarin oli jumalankieltäjä ja Laika-vainaa oli ollut kommunismin onneton sanansaattaja. Isä komensi minua heit-